

(egyik) legjelentősebb teljesítményének számít. Ugyanakkor az OJD versei által realizálódó oldott, kifinomult – olykor pornográf – hangvétel a comic verse kivételes igényességgel megvalósított példájaként tartható máris számon. Mindez arra is utalhat, hogy a lírai kódok popularizálása és posztmodernizálása – más műfajokhoz hasonlóan – létrehozta a kortárs irodalom újabb „köznyelveit”. (*Erdélyi Híradó*)

H. NAGY PÉTER

A (fel)halmozás kudarca

SZEPESI ATTILA: PLANÉTA

A megelőző kritikák konszenzusos megítélése szerint Szepesi Attila írásművészete – már a legkorábbi kötetek óta – a weöresi szerepsokszorosító, „próteuszi” poétika hagyományának folytatója. Az évtizedek során meghatározóvá váltak a Szepesi-olvasásban a „kultúrpezzimizmus” és „az elmúlás melankóliájá”-nak alakzatai. Ezért az e költészethez kapcsolt legfőbb érték kategória „az emléktelen jelen”-nek és „a részvétlen idő”-nek való ellenszegülés. „Szepesi Attila költészete megőrző jellegű” – írja egyik recenzense –, ennek köszönhetően pedig még „varázstalan jelenünk”-ben sem szakad meg a mitikus egésszel való kapcsolat. A „szellem-maszkok” felidézésének célja „a lét teljesebb megélése” – legalábbis egy másik kritikus véleménye szerint. Ezek a kijelentések is beláthatóvá teszik azt, hogy a Szepesi-kötetek szövegformálási kultúrája – ha fel is használta – nem újította meg a Weöres-hagyományt. Azt az alakváltogató gyakorlatot tehát, mely pontosan a személyiség határok elmozdításával – a különböző mitológiákhoz kötődve – teszi lehetővé (újból) a teljességeszmény elképzelését, ezzel pedig az én egységébe vetett hit újrafogalmazását. Az örökség megújítás nélküli továbbvitelét a kritika eleddig elismeréssel fogadta. Megítélésem szerint a nem oly rég éppen Weöres Sándor-díjjal kitüntetett költő *Planéta* című kötete döntően a korábbi recepció tapasztalatai alapján megfogalmazható elvárásokhoz igazodik. Ezért az újabb versek oly mértékben korlátozzák az olvasói szereplehetőségeket, hogy „megszólításuk” sok esetben csak nehezen kivitelezhető vállalkozásnak bizonyul – legalábbis az ezredforduló líráját rétegzetten alakító egyéb költői nyelvek és azok kölcsönösségének horizontjából. A „kudarca” oka minden bizonnyal a szövegekbeli szubjektum-felfogás és a hagyományhoz való viszonyulás módja.

A katasztrofikus modalitású Szepesi-versbeszéd ebben a kötetben is a 20. század végének léttapasztalatáról és az ezredforduló „bolydult” színteréről próbál meg beszámolni – ahogy többek közt azt a *Vakszövegek* című vers példaként kiragadott sorai is teszik: „Fantompróféták habókos korában, / míg az izmusok sorra leperegnek, / látod összekuszált mezsgyék porában / az ezredvéget előzőnlő szennyet”. Szótárának központi elemei a talmiség, a (bolond)farsang, a tél és a (reménytelen) elmúlás: „Örök farsang, talmi lárma, / ezer álca tolongása: / [...] / [...] // Századvége? Ezredvége? / Közeledik évről évre ... / Se józanság, se megváltás,

/ csak a verkli-lamentálás." (*Verklidal*); „Most talmi tél jön. [...] / [...] // Ami fel-
 épül, csupa rom. / [...] // Nem hallatszík se hang, se jel. / Minden varázs így lob-
 ban el." (*Épülő romok*). A versek tanúsága szerint világunkban azért uralkodik
 konfúzió, mert nincs lehetőség a lét középpontosított rendként való elbeszélésére.
 Ennek oka az, hogy „a humánus, és a bölcsészskultúra vereségé”-vel a világertel-
 mezés általuk kijelölt – több évezredes – határai megbomlanak, eltörlődnek: „Nem
 tudható: mettől a menny és meddig a pokol. / Minden csak visszhang, visszfény.
 // Az éjszakának medre sincs és partja sincs.” (*Visszhang, visszfény*); „A bolydult
 táj felsebzett tárna-mély. / [...] / Nem tudható: angyal vagy sátán lakja, / menny és
 pokol folyton helyet cserél.” (*A sátán oltárképei*). A kötet szerint tehát a 21. század
 küszöbének legelevenebb élményköre változatlanul a *transzcendentális bajlékta-
 lanság*: „Felkancsalít olykor az üres égre, / torz álmok kancsal szeméttelépére, /
 hol Isten élt, de elrejtette arcát; / majd álmodnak helyette vérmes álmat [...]” (*Ön-
 arckép ötvennégy éves korából*). A *túloldali* örök titok, csoda felszámolóadásával
 azonban az emberiség is meg fog semmisülni – mint ahogyan arról *A sátán oltár-
 képei* című versfüzér harmadik szonettjében olvashatunk: „Voltak bár kiválasztott,
 égi-mású / lelkek, most hulla-sorsuk egyívású.” Érthető tehát, hogy a világunk jö-
 vőjére, az „új középkor”-ra vonatkozó megjegyzések semmi jóval nem kecsegtet-
 nek: „[...] marad e szélűzött planéta, / a Tejút szappanbuboréka, / összekuszálva,
 elfeledve, / tenger kincselével meggyalázva / az új évezred küszöbén” (*A kilencve-
 nes évek*). A bemutatott ezredvégi „veszteségek”-nek köszönhető az, hogy – lega-
 lábbis a versek beszélője szerint – az eljövendő, vagy akár már a jelenkor embere
 olyan, akinek/aminek(?) „Nincsen érzéke a sejtelemre. / Csak töltekezne, nyálzón
 bagzana [...] // Végül, ha kiszabott ideje múlik, / örök vesztesen részeire hullik, /
 nem kérdve, nem firtatva, hogy miért.” (*A sátán oltárképei*).

A fentebb vázolt lételehetőségek nem kis mértékben fenyegetik – saját megnyi-
 latkozásai szerint – az egységes személyiséget. Nekem úgy tűnik, a kötet által erre
 a helyzetre adott antropológiai és poétikai válaszok eltérnek a kilencvenes évek
 magyar költészetének azon távlataitól, melyek a személyiséget megbontó szöla-
 mok által meghatározottak. Ugyanis a versbeszélő hisz az én integritásában, veszé-
 lyeztettségéről pedig tragikusan szól. A *megszilárduló* alany figurája rendíthet-
 len és egyedüli értéként tételeződik napjaink „borzadályával” szemben: „Szent
 csak a lomb, a sziklabérc. / [...] / A rubin, onix és opál. / A borostyánba fulladt fé-
 reg.” (*Fekete strófafák*). Az önazonosság újratermelésének mint igénynek explicál-
 tabb nyomaira bukkanhatunk *A sátán oltárképei* című szonett-füzér negyedik da-
 rabjában: „Álom-üveggömb. Gyöngyházfény lobog / palástján. Szálló szappanbu-
 borék. / Távol hamuvá perzselt városok, / felettük vértajtékos, komor ég. // Csak
 benn, a sugárzó gömbhéj alatt / látszik a pucér Ádám-Éva pár. / Ölelkezésük: izzó
 pillanat, / az idők kezdetére visszafáj. // Mámoruk az emléket sokszorozza, / bár
 köröttük a völgyek hullafoltja / a szétzüllött, porrá foszló anyag.” A vers által java-
 solt megoldás tehát az, hogy a szubjektum zárkózzon saját monológiába („álom-
 üveggömb”), és pedig azért, hogy benne az ősi emlékek („izzó pillanatok”) halmo-
 zásával védje meg a humán értékeket – s így saját magát – a „Vízöntő-kor” ször-
 nyűségeitől. Ehhez a sorhoz kapcsolódhat – érdekes feszültséget teremtve – az
Önarckép ötvennégy éves korából című vers. Itt is a *magára záruló* szubjektum

egyik lehetséges metaforájával találkozik az olvasó: „Tudja: kéne egy bekerített kert és / *ő volna ott a virág meg a kertész*” (kiem.: S. A.). Az ezt követő sorok viszont már az azonosság képzetét (vö. a magát ápoló virág) bizonytalanítják el: „Öntözgetne néhány dibdáb palántát, / mely kölyök-hitét talán visszahozza: / *keserű arcát váltig sokszorozza*” (kiem.: S. A.). Adódhat a kérdés, mi is lehet ez a már elveszettnek látszott „kölyök-hit”. A vers egy korábbi szakasza adhat erre választ – mely természetesen csak egy a sok lehetséges közül. „Hiszi, arca az Isten földi mása. / S míg hullt maszkok gyűlnek körötte körbe, / vicsorog egy foncsortalan tükörkörbe, / mely fénylett hajdan, mára összetört rég, / mára oroszlánnak mutatja az ürgét.” Az Isten képmását tükröztető tükör *meghasadása*, a számtalan torz tükörkép(=maszk[?]) feltűnése a transzcendenciától való elszakadásra utalhat. Visszatérve tehát a kert metaforikájának kérdéseire, megállapítható, hogy a beszélő számára a szerep-játszás jelent(het)i egyfelől az identitásvesztés lehetőségét, másfelől pedig a régi „hit” feltámasztásának, az egységes én képződésének újabb esélyeit. Az „arcváltogatás” és az önazonosság vágyának egymásrautaltságát jellemző összeegyeztethetlenség azonban nem marad feloldatlan (a kötet egészének kontextusában sem). Hiszen míg a kertészt és a virágot egyesítő és a bezáródást sugalmazó kép egyúttal a kimondó és a kimondott én elkülönülésének ígéretes produktivitását is megteremti, addig a rákövetkező sorokban a beszélő már nem a kertész-virág köztességben szólal meg, hanem – az alany és tárgy elválasztottságának létrehozásával – az előbbi rendíthetetlen pozíciójából. Ahonnan nézve pedig a „palánta-öntözgetés”, a különböző maszkok mögül való megszólalás csak egy olyan *egyszerű* művelet az egységes identitás kialakításakor, melyben felszámolódik a megszólalás problematizáltsága, azaz a kimondó és kimondott én különbsége. Szepe sinél ezért aztán a különböző szerepek megszólaltatása (paradox módon) nem oldja fel a személyiséghatárokat. Így lehetséges az, hogy a próteusziság örökösének tekintett költészet sokszor a Weöres-líra törekvéseihez képest is visszalép – mégpedig a klasszikus modernség megszilárdított pozíciójú lírai szubjektumához. A „szemérmes alanyiság” közvetlen vallomásossága – sok esetben váltja fel a maszkírozás (viszonylag) korszerűbb lehetőségét. Ennek legkézenfekvőbb példái a kritikai hangvételű és alacsony esztétikai színvonalú *közéleti* versek, részletek. A számtalan, publicisztikai hatást keltő locus közül íme néhány jellemző példa: „Baloldali? Jobboldali? Ez is madár, az is pali: szava-habos vagy szóra rest, liberális vagy népies.” (*Möbiusz-szalag*); „Az ember nem komoly ötvennégy évesen / e volt király nélküli királyságban, / e nép- majd néptelen köztársaságban, / mely mint valami rongy ekhószekér / fordul hol keletnek, hol nyugatnak.” (*Önarckép ötvennégy éves korából*). Mindezek ellenére a maszk-öltés gyakori művelete a kötet szövegeinek. Lehetséges magyarázattal szolgálhat ezzel kapcsolatban a poétikai szerveződés egy-két vonása.

A kötet szövegvilágában a (hiteles) megszólalás biztosítékeként jelennek meg a felidézés és a lajstromozás – a dialogikus *újraértés* érdekelttségét nélkülöző – műveletei. Az *önidentikus ismétlés*en alapuló poétika leginkább az *adiectio* alakzatait alkalmazza. Az ismétlés és a halmozás eljárásai oly gyakorisággal fordulnak elő a Szepesi-szövegekben, hogy a kötet gyakori olvasása egyre kevésbé kecsegtethet az esztétikai élvezet termékenységével. A terjedelem korlátozottsága miatt csak né-

hány, de annál szemléletesebb példát idézek e kijelentések alátámasztására. Mindenekelőtt érdemes szólni azon versekről, melyekben sorokon keresztül csak felsorolásokat olvashatunk: „Elfutnak a kilencvenes évek: / a vásártéri handabanda, / a kozmikus ráolvasás, / a mágusi kupeckedés, / a kaparj-kurta-neked-is-lesz, / a kupleráji áhítat [...]” (*A kilencvenes évek*) – tovább idézni nem is érdemes. Ehhez hasonló eljárásokkal találkozhat az olvasó számos más helyen (*Möbiusz-szalag, Anabázis, Fekete strófák, Vakszövegek, A fekete csavargó, Gagliarda* stb.). Szerepelnek ezentúl még a kötetben olyan versek is, melyek a congeries (halmozás) műveletének köszönhetően egyszerű felsorolásokká válnak. Ennek jellegzetes példája a vitatható művészi értékű, *Káljugá-ábécé* című szöveg: „Agónia / Álarc / Borotva / Cinkos / Csempész / Dágvány / Energia / Érdek / Fegyver [...]” – folytatva a sort egészen a „Zsákmány”-ig. A legjellemzőbb példa azonban az *Emblémák* című szonett lehet, mely szinte kizárólag csak birtokos szerkezetekből áll. Ezek feladata lenne a magyar irodalom és így a múlt reprezentálása, mintegy rámutatván a jelen értéktelenségére: „Janus tavaszváró mandulafája. / Bornemisza ördögi kísértése. / Balassi Bálint elüszkösült lába. / Rimay csöndje. Zrínyi harci ménje.” A legérdekesebb azonban a zárósor: „Pilinszky néma. *Stb., stb.*” (kiem.: S. A.). Ez a felsor szinte egymaga hiúsítja meg az egész kötet törekvéseit. Éspedig azzal, hogy zárásként nem tudja nyugvópontra juttatni a múlt leltározásának műveletét, emellett pedig a számvetés hevületét is megtöri a „satöbbizés” lemondó hangvételével. A beszélő tulajdonképpen itt szembesül a felsorolás, halmozás, lajstromozás kudarcával és természetesen az identikus ismétlés lehetetlenségével. Ám a *stb. retorikájának* tapasztalatai nem applikálódnak a kötet-egész kontextusában, s számos *lista-vers* adódik, mely újra és újra megpróbálja hiánytalanul összegezni „az ezredvégi leltár”-t, ezzel pedig megidézni a hagyományt a maga teljességében, valamint továbbra is biztosítani a szubjektum centrális szerepét és annak megbonthatatlan-ságát. Ezen esetekben a beszélő nem számol azzal a lehetséges előfeltevéssel, miszerint elhatározása eleve bukásra ítéltetett az identitás önazonos ismétlésének lehetetlensége miatt. S ehelyett az ezredvég kegyetlen *életvilágát* okolja. Így a kötet tanulsága szerint a *Talizmán* című vers által bemutatott helyzet adhat csak magyarázatot *A kilencvenes években* leírt megállapításokra: „Kerge költő, kocsmazugi bolond, / az ezredvége mocskán, hogy zavart légy, / eléd a múzsa álcákban tolong [...]”; „Vízöntő-kor írődeákja, / se hangszerem, se énekem, / dadogásom lélektelen, / voltam pedig dalok tudója [...]”. A líra illetően ellehetetlenülése miatt próbálkozik meg végül is Szepesi – a világ maszkabáli forgatagát (is) követve – a különböző alakok megidézésével. A múltbéli szerepek, értékek felidézése pedig éppen ezen „forgatag” veszélyei ellen nyújt menedéket. Mégpedig úgy, hogy éppen a szerepek sokasága segít – a változatlanágukba, örökérvényűségükbe vetett hitre alapozva – a személyiséghatárok megszilárdításában.

A hagyományhoz való – fentebb bemutatott – viszonyulás összefügg a *Planétá-*ban implikált nyelvfelfogással. A megszólalók nyilatkozataiból arra lehet következtetni, hogy azok magukat mintegy a nyelven kívülinek tételezik és annak minél teljesebb uralására törekszenek. A nyelv a korábbi, tökéletesebb állapotához képest elfajzott, elértéktelenedett, mely már nem konvertálható a világról való beszédben: „Szavak méze ecetté lesz, keseredik nyelvem hegyén, fogam grádicsán

kiárad, feketedik feketévé. [...] anyanyelvem, csupa átok, csupa visszfény.” (*Ország*); „Üszkös szavak, lelenc szavak, / [...] / Arra se jók, hogy betűik / valami bálványkőbe vessék.” (*Fekete strófák*); „Szavak zúgása: lomb, / szavak fonáka: kés, / talán örvény zene [...]” (*Álomfejtés*). Ezen koncepcióban viszonylag könnyen felfedezhető a nyelv eszközszerű felfogása, melynek értelmében a nyelv funkciója az lenne, hogy az azt megelőző nem-nyelvi *valóság*ot hitelesen adja vissza, ismételje meg. Az effajta elképzelésről tanúskodik még az a momentum is, hogy az irodalmi-kulturális örökségét nem a különböző hangnemek, hanem a szereplők alakjainak felidézésével szólaltatja meg. Ennek értelmében a nyelv nem a múlt-jelen párbeszéd közegeként tételeződik, hanem a múlt jelenbeemelési műveletének eszközeként.

Túlzás lenne azonban azt állítani, hogy a verseskötet nem szolgál *érdekes* olvasási tapasztalatokkal. Annak ellenére, hogy az 1990-es években kibontakozó, és a személyiség meg bomlásán ügyködő poétikákhoz viszonyítva Szepesi Attila költészeteszménye akár „korszerűtlennek” is nevezhető. Tanulságos lehet az az eljárás, amellyel e versszerzési gyakorlat az azt megelőző hagyományhoz kapcsolódik. Az egyik legkézenfekvőbb példa itt a palántanevelő kertész alakjával József Attilára (*Kertész leszek*) utaló, *Önarckép ötvennégy éves korából* című vers. Ezen kívül olvasható még a fentebb idézett szövegekben nem egy olyan sor, mely a transzcendens bizonyosságtól való eloldottság képletével Pilinszky, a mozdíthatatlan fák/lombkoronák és a kövesedés különböző képeivel pedig — többek között — Nemes Nagy Ágnes költészetét idézi. A Szepesi-féle versbeszédnek a magyar lírai másod- és későmodernséghez fűződő viszonyát a kötet címe (is) értelmez(het)i. A *Planéta* így nem (csak) a kozmosz egységességével kapcsolatos elvárásokra utal, hanem a modernség különböző paradigmái közti bolyongásra. E bizonytalanság oka pedig az, hogy a radikalizálódás/továbbgondolás elmaradása miatt a megszólított versnyelvek mindegyike folytathatatlanak bizonyul. (*Kortárs*)

SEBESTYÉN ATTILA

Kész merény

KÉSZ REGÉNY. GABRIELY GYÖRGY ÉS POLETTI LÉNÁRD LEVELEZÉSÉT
KÖZREADJA: NÉMETH GÁBOR ÉS SZILASI LÁSZLÓ

(„mikor e csúnya játékot kitaláltuk”) Gyanútlan olvasói létem ellenére, vagy éppen azért, a Gabriely György és Poletti Lénárd levélváltását tartalmazó – *Kész regény* címmel napvilágot látott – kötet olvasását az előszóval és rögtön utána az utószóval kezdtem. Az előbbi alatt Németh Gábor, az utóbbi alatt Szilasi László neve szerepel, akik a levelezés közreadóiként aposztrofáltatnak. Az előbbi tulajdonképpen ajánlásként, a másik egy tudományos igényű kiadványismertetőként funkcionál. Paratextusok, illetve metaszövegek, melyek a főszövegnek tekintett levélgyűjte-